

Leila Brännström, Klas Gustavsson, Johan Lindgren och Magnus Wennerhag

Den postpolitiska eran?

De senaste decenniernas samhällsvetenskapliga debatt har kretsat kring föreställningen att det skett ett epokgörande skifte. Industrisamhället har övergått i ett postindustriellt samhälle och moderniteten har ersatts av ett postmodernt tillstånd. Denna diskussion om det stora epokskiftet har också betydelse för föreställningen om en förändring av politikens förutsättningar. Jean-François Lyotard, som först av alla (1979) lanserade idén om det postmoderna i ett samhällsvetenskapligt sammanhang, menade att detta tillstånd markerade ett slut för alla stora berättelser och ideologier. Och med detta också alla politiska projekt om emancipation. Postmodernismen har på

så sätt också kommit att markera ett slut för politiken, så som vi känner den. Såväl den amerikanske sociologen Daniel Bell som här hemma den svenske statsvetaren och publicisten Herbert Tingsten hade tidigare förklarat ideologierna döda, med hänvisning till en bred uppslutning bakom demokratin och den ekonomiska utvecklingstanken. Med postmodernismen kunde nu själva politiken dödförklaras, med hänvisning till att hela föreställningen om historiens framsteg, eller någont som helst narrativ, nu var omöjlig att upprätthålla.

Ett svar på denna postmoderna utmaning har varit att acceptera föreställningen om ett epokskifte, men att hävda att detta inte ska förstås som ett

brott med – utan i stället en förskjutning inom – modernitetens logik. Den tyske sociologen Ulrich Beck beskrev 1986 detta senmoderna samhälle som ett »risksamhälle«. Moderniteten hade växt fram som ett radikalt ifrågasättande av förmoderna traditioner och auktoriteter. Senmoderniteten skulle innebära en radikalisering av denna reflexivitet i det att den också inkluderade ett ifrågasättande av själva moderniteten – en reflektion över de risker som det moderna samhället har givit upphov till. Modernitetens individualiseringsprocess – som innebar en frikoppling av individen från tidigare gemenskaper – radikaliserades genom ett ifrågasättande av också det moderna samhällets återintegrerande kollektiv (kärnfamiljen och klassgemenskapen). Risksamhället som teoretiskt ramverk innebar också en genomgripande förändring av politiken. Den traditionella uppfattningen av »politik« utmanades av en föreställning om en »subpolitik«:

Subpolitik skiljer sig från politik genom att (a) också aktörer *utanför* det politiska eller korporativistiska systemet uppträder på samhällsgestaltningens scen (alltså professions- och yrkesgrupper, den tekniska och ekonomiska intelligentsian i företag, forskningsinstitut och management, yrkesarbetare, medborgarinitiativ, offentlighet o.s.v.); och (b) genom att inte bara sociala och kollektiva

aktörer utan också individer konkurrerar med de förra om och med varandra om den framväxande gestaltningsmakten i det politiska.¹

Om det moderna för Max Weber innebar en institutionalisering (och därmed byråkratisering) av politiken, identifierar Beck en motsatt tendens i det senmoderna samhället. Politiken lösgörs från sina institutioner, vilket på samma gång innebär en individualisering av »det politiska«. Ulrich Becks brittiske kollega Anthony Giddens har på ett liknande sätt beskrivit det senmoderna samhällets framväxt som en förändring från »emancipatorisk politik« till »livspolitik«. Politiken individualiseras till en fråga om val av livsstil och konsumtionsmönster.

För vänstern innebär en politik som frångåtits sina emancipatoriska och kollektiva anspråk en kastring. När risksamhället blir det teoretiska ramverket förlorar också politiken sin relation till framtiden. Framtiden blir här i stället synonym med de stora katastroferna (miljökatastrofer, epidemier, etcetera) och därmed något som måste undvikas. I stället för att messianskt peka mot en framtid, blir politiken ett sätt att administrera.

Den tyske sociologen Thomas Lemke försöker utifrån begreppet »immunologik« fånga denna utveckling. Lemke lyfter i sin text i detta nummer av *Fro-*

1. Ulrich Beck, *Att uppfinna det politiska: bidrag till en teori om reflexiv modernisering* (1996), s 143.

nesis fram två diskurser som dominerar politiken, nämligen risk och flexibilitet. Risker är enligt Lemke »ett uttryck för en social patologi, de var tecken på briststillstånd och signalerade ett behov av »åtgärder«.² Det var tidigare statens roll att minimera eller eliminera riskerna på en politisk nivå (exempelvis genom keynesiansk politik). I dag betraktas riskerna som ett tecken på patologier i samhällskroppen, vilka måste bekämpas med kirurgiska akutåtgärder (exempelvis terroristbekämpning, kamp mot kriminalitet i slumområden). Flexibiliteten blir nu såväl mål som medel för politiken. Om socialfilosofin och de stora berättelserna sökte härleda de normativa grunderna för ett lyckat liv utifrån universalistiska kriterier, handlar i stället flexibiliteten om att anpassa sig till risker och patologier.

När Slavoj Žižek i en av numrets texter beskriver samtiden talar han om ett *postpolitiskt* tillstånd. Men en diskussion som utgår från att den »gamla po-

litiken« är förbi, eller åtminstone förlo-
rat i betydelse, tenderar att göra detta
genom en rad negationer. Politik sägs
ha blivit juridik, PR eller krig. Alla dessa
nya bestämmningar leder till slut tillbaka
till frågan: Vad är »en politik« som är
»politisk«? Det var också på just detta
sätt som den radikalkonservative tyske
rättsteoretikern Carl Schmitt formulera-
de frågan.³ Politiken kunde för honom
inte vara en fråga om gott och ont, efter-
som den då skulle sammanfalla med eti-
ken. I stället skulle politiken grundas i
en åtskillnad mellan vän och fiende.⁴

Det är också till Schmitt som Slavoj
Žižek återvänder. Men Žižek anser inte
dennes definition vara tillräckligt radi-
kal och återknyter i stället till den frans-
ke filosofen Rancière – som också med-
verkar i detta nummer. För Rancière är
jämligheten grunden för politiken.
Men det är inte så att det funnits något
tillstånd av jämlighet som kan tas till
utgångspunkt för politiken, vilket häv-
dats av de liberala kontraktsteoretikerna.

2. Thomas Lemke, i detta nummer, s 73.

3. Schmitt var Nazitysklands viktigaste rättsteoretiker. Även efter andra världskrigets slut vägrade han att göra avbön för sina radikalkonservativa teorier. Om vänstern ska läsa Schmitt, måste detta göras med varsamhet. Revolutionsromantik är alltid tråkig, men blir inte roligare om den tar sig konservativa uttryck. Vänsterliberalen Chantal Mouffe talar till exempel om nytan av att »tänka med Schmitt, mot Schmitt, och använda hans insikter för att stärka den liberala demokratin mot dess kritiker« (Chantal Mouffe, *The return of the political* (1993), s 2.)

4. I förordet till *Der Begriff der Politischen* från 1963 års nyutgåva för Schmitt ett resonemang om vän fiende-distinktionen. Om vi byter ut *Kaltes Krieg* mot »kriget mot terrorismen« får vi en skrämmande aktuell analogi med samtiden. »Det kalla kriget [kriget mot terrorismen] motstår alla klassiska distinktioner som den mellan krig och fred, politik och ekonomi, militär och civil, kombattant och icke-kombattant – men inte distinktionen mellan vän och fiende, vars konsistens är dess ursprung och utgör dess essens.« Carl Schmitt, *Der Begriff der Politischen* (1996), s 18. (Vår översättning.)

I stället är det oförrätten, det grundläggande och samtidigt förträngda brottet, som såväl teoretiskt som historiskt föregår jämlikheten. I detta nummer av *Fronesis* anklagar såväl Slavoj Žižek som Wendy Brown den liberala identitetspolitiken (av Žižek benämnd »postpolitik«, av Brown »moralism« eller nietscheanskt »ressentiment«) för att formulera jämlikhetskraven på ett sådant sätt att en politisering av brottet med ojämlikheten undviks. Žižek skriver:

I dag har emellertid kampens själva terräng förändrats: det postpolitiska liberala etablissemangen inte bara erkänner svalt mellan ren formell jämlikhet och dess realisering/implementering, det inte bara erkänner den »falska« ideologiska universalitetens exkluderande logik, utan bekämpar till och med denna logik genom att vidta en mängd olika rättsliga-psykologiska-sociologiska åtgärder. Det identifierar de specifika problemen hos varje grupp och undergrupp (inte bara homosexuella utan även afroamerikanska lesbiska kvinnor, afroamerikanska lesbiska mödrar, afroamerikanska ensamstående arbetslösa lesbiska mödrar...) och föreslår en rad åtgärder (»positiv särbehandling« och så vidare), allt för att rätta till den oförrätt som begåtts. En sådan tolerant procedur omöjliggör dock en verklig *politisering* av problemen.⁵

Žižek uttrycker denna möjlighet till politisering i termer av universalitet och återknyter till den marxistiska formuleringen om klasskamp. Proletariatets kamp var inte bara en kamp för dess egna partikulära intressen, utan samtidigt en politisk kamp för mänsklighetens frigörelse. Det är denna radikala universalism – en universalism som konstitueras av en inre splittring i den politiska kampen – som inte heller Schmitt kunde förstå i sin enkla dikotomi mellan vän och fiende.

Också Browns kritik av moralismens roll inom politiken har att göra med bristen på universella målsättningar. Brown är noga med att skilja mellan moral och moralism, som här syftar mindre på högerns konservativa jargong än på vänsterns anammande av en klandrande men uppgiven inställning. Politik, som kampen för att övervinna oförrätter, har alltid en moralisk dimension. Moralismen är däremot antipolitisk i det att den stannar vid det partikulära och reifierar identiteter som delvis producerats av det förgångnas orättvisor. Hos Brown är det bristen på en allmänmänsklig dimension och på en radikalt annorlunda framtidsvision som är utmärkande för samtidens postpolitiska situation.

* * *

Den redan nämnde franske filosofen Jacques Rancière, som introduceras i detta nummer av Luka Arsenjuk, lik-

5. Slavoj Žižek, i detta nummer, s 65.

ställer politiken med jämlikhetstanken. För honom är politiken folkets sanna (och demokratiska) uttryck, som emellanåt under historiens lopp kommer till synes.

Politikens motsats är »polis«, som här bör förstås som en sammansmältning av en äldre svensk betydelse – offentlig administration och förvaltning, det vill säga upprätthållandet av ordningen – och dess grekiska etymologiska grund – *polis*, själva staden eller staten. För Rancièrè är alltså polis det som vi vanligen förstår med politik. Polis är det som övervakar, räknar och gör reda för tingens plats i den rådande ordningen, som utifrån det förgivettagna fördelar och legitimerar.

Problemet med de principer som understödjer ordningen är att de allt som oftast vilar på en grundläggande orätt. Polis må veta att räkna allt, men det är fortfarande några som inte räknas (slavar och kvinnor). Även om arbetarna räknades som en omisslig del av den kapitalistiska ordningen före rösträttsreformerna, räknades de inte som politiska aktörer. Och det är här som Rancièrè finner uppkomsten till politiken. Det är när de som är »del av men inte del i« hävdar att de utsatts för en »orätt« som nya politiska frågor äntrar maktens scen och denna scen omöbleras – eller det är snarare då det skapas en ny scen där det är möjligt att

erkänna denna orätt och på så sätt »subjektivera« den. De som tillhör den sociala kategorin arbetare blir till proletärer genom att de hävdar att de utsatts för en orätt i form av social misär och rättslöshet. Genom hävdandet av den begångna orätten skapas ett nytt politiskt subjekt, som vill bli något annat än sig självt. För Rancièrè är alltså inte politiken en fråga om identifikation, utan snarare motsatsen – att inte identifiera sig med den plats man tilldelas av ordningens väktare (polis). Inte heller handlar det om att identifiera folket, denna slumrande kraft, med en specifik klass eller social grupp, eller för den delen att på förhand identifiera orätten med en specifik orätt (såsom klassförtryck, i det ovan anförda exemplet). För Rancièrè är folket oformligt, och politik just den kraft varigenom det destabiliserar och omformar ordningens tidsbestämda yttringar.

Samma föreställning om massans konstituerande kraft – vilken kontrasteras mot suveränitetens konstituerade makt – kan spåras i Spinozas filosofi.⁶ Spinoza skiljer mellan *poestas* – suveränens transcendentia och underordnande makt – och *potentia*, som är den dynamiska, frigörande och konstituerande kraft som tillhör *multitudo*. *Poestas* strävar efter att underordna det mångfaldiga, medan *potentia* är ett destabiliserande motstånd mot denna centraliserade

6. För ett aktuellt återupplivande av detta synsätt, se särskilt Michael Hardts och Antonio Negris *Imperiet* (2003) och *Multitude* (2004).

makt. På så sätt finns det alltid en spricka i den konstituerade ordningen som utmärks av en strävan efter demokrati.⁷

Filosofen Fredrika Spindler introducerar i detta nummer två marxister – Warren Montag och Étienne Balibar (båda ur den så kallade »Althusser-skolan«) – som lyfter fram Spinozas relevans för dagens vänster. Balibar skriver:

Spinoza skriver helt och fullt in sig i en kontext som tillhör den period där de politiska omvandlingarna – utformandet av den moderna absoluta staten mitt under revolutionära oroligheter och våldsamheter – utlöste problemet med massrörelser som sådant, vilket öppnade upp för kontrollen, användningen eller den preventiva repressionen av dessa. [...] [H]ans originalitet framträder i det faktum att för Spinoza är massan som sådan det huvudsakliga objektet för undersökning, reflektion och analys. I den meningen kan man säga att Spinoza, både för sin tid och därefter, är en av väldigt få politiska teoretiker för vilka det centrala problemet inte är statens konstitution (eller ordning, eller ens statsapparaten), vilket brukar reducera massrörelsernas existens till ett slags föregående natur eller till en hotfull hori-

son som hotar statens säkerhet och stabilitet. Snarare försöker Spinoza att framförallt finna en förklaring till massornas rörelser, deras orsaker och inre logik. Detta går långt bortom att tilldela *multitudo* en symbolisk positivitet, att göra den till ett annat namn för »folket« eller »det civila samhället«, och förklara den vara den politiska och juridiska ordningens fundament. Hos Spinoza blir massan, eller bättre uttryckt massorna, det explicita teoretiska objektet [...].⁸

* * *

Utropandet av det postmoderna tillståndet har kommit att undergräva föreställningen om en politik som kan utmana makten och peka mot en möjlighet till befrielse. Debatten om det postmoderna har också kommit att gälla frågan om vår möjlighet att över huvud taget göra utsagor om verkligheten. För den franske sociologen Jean Baudrillard har verkligheten upplöst i hyperverkliga simulationer. Andra har valt att, i frånvaron av de stora berättelserna, tala om en verklighet som fragmentiserats i ett otal *diskurser*. I detta nummer av *Fronesis* publicerar vi en debatt mellan en av diskursteorins främsta företrädare, Ernesto Laclau, och en av dess kritiker, Roy Bhaskar. Bhaskar tillhör en akademisk skola som går under namnet kri-

7. Utifrån detta kan vi förstå det komiska i Napoleons ambition att tala i det franska folkets namn: »Jag är den konstituerande makten«. För Spinoza skulle det konstituerande upphöra så fort makten utövas av en suverän. (Citerat från Hannah Arendt, *On Revolution* (1990), s 163, vår översättning.)

8. Balibar, i detta nummer, s 138.

tisk realism, som hävdar en vetenskapsteoretisk realism med marxistiska förtecken. Denna diskussion kommenteras av Thomas Brante och Anders Kalat.

I den avslutande artikeln diskuterar den nyzeeländske sociologen Chamsy el-Ojeili frågan om hur postmodernismen också kommit att utmana vänsterns föreställningar om den intellektuella verksamheten. Han tar sin utgångspunkt i konstaterandet att de vänsterintellektuella hamnade på defensiven efter sovjetkommunismens sammanbrott. el-Ojeili vill undvika »de antipolitiska, partikularistiska och individualistisk-romantiska tendenserna inom postmodernismen«. ⁹ Författaren vill med sin artikel visa att teorin om en inkluderande demokrati har mer att erbjuda än den individualiserade »livspolitikerna« och den postmoderna fragmentiseringen. Ett sådant inkluderande demokratiprojekt ser autonomi, alltså folkets egna medvetna och självreflexiva skapande och återskapande, som det centrala, samtidigt som man undviker avantgardism och politik som tar sig uttryck i administration. För el-Ojeili är

den intellektuelles roll i dag att vara en katalysator i skapandet av nya institutioner och utvecklandet av ett alternativt medvetande. Med Castoriadis kan detta ske genom »att kritisera falskheter och mystifikationer, genom att sprida rättvisa och rättfärdiga idéer, såväl som relevant, signifikant och precis information«, och »[d]et enda sättet att veta om man kan simma är att kasta sig i vattnet.« ¹⁰

von Clausewitz betraktade på sin tid kriget som en förlängning av politiken. I en tid då alla anständiga politiska projekt (socialismen, den liberala jämlikhetstanken, etcetera) kommit att överges har den kollektiva handlingskraften helt inriktats mot ett barbariskt krig mot terrorismen. I detta tillstånd av intellektuell uppgivenhet och skräck vill *Fronesis* åter närma sig frågan om »det politiska«. Det handlar om att återuppliva något lika storslaget och samtidigt anspråkslöst som det Doktor Kosmos besjunger: »Då plötsligt känner jag, en längtan efter att få va, en liten del av nånting bra«.

9. el-Ojeili, i detta nummer, s 236.

10. Ibid, s 237.